
Temeljne vrijednosti Europske Unije – od utopije do stvarnosti

IVOR ALTARAS PENDA*

Sažetak

U pokušaju određivanja osnovnih integracijskih pretpostavki za uspješnost suživota u novonastajućoj i stalno mijenjajućoj, nadnacionalnoj Europskoj Uniji, zajedničke temeljne vrijednosti koje dijele stanovnici Europe jedan su od najvažnijih čimbenika. U ovom radu želi se procijeniti postoji li u Europskoj Uniji konsenzus oko određivanja sadržaja tih vrijednosti te istražiti primjenjuju li se one i u odlukama koje se svakodnevno donose na razini Europske Unije. Za pretpostavljeno postojeći odmak između političkih ideala kojima se proklamira željeni društveni poredak i europske stvarnosti, autor nastoji odrediti uzroke te procijeniti posljedice do kojih takvo stanje može dovesti. Zaključuje da proklamirane temeljne vrijednosti Unije (još) nemaju svoj realni izraz u europskoj stvarnosti, nego su one (zasada) zamijenjene drugim, ponajprije ekonomskim interesima.

Ključne riječi: Europska unija, temeljne vrijednosti, ustav EU, europska integracija

Uvod

Republika Hrvatska trebala bi pristupiti trenutačno najvećem svjetskom integracijskom procesu, tj. gospodarskom i političkom ujedinjenju zemalja Europe u Europsku Uniju. Kao jedan od ključnih razloga za to ističe se potreba za preuzimanjem, odnosno ponovnim zaživljavanjem temeljnih vrijednosti koje postoje u slobodnom i otvorenom društvu napredne zapadne civilizacije. Kako sebe smatramo već izvornim dijelom upravo tog svijeta, za što pronalazimo uporišta u svojoj i bližoj i daljoj prošlosti, ta, pred nas i od nas samih postavljena zadaća, čini se, ne bi trebala sadržavati nesavladivih pre-

* *Ivor Altaras Penda*, profesor sociologije i filozofije, magistrirao je na Fakultetu političkih znanosti iz područja političke kulture Europske Unije na studiju “Hrvatska i Europa”. Trenutačno je na doktorskom studiju na Odsjeku za sociologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

preka pa i u ubrzanom postupku kandidature Republike Hrvatske za punopravno članstvo u Europskoj Uniji. Istodobno se, međutim, tvrdi da implementacija u nacionalni pravni poredak zajedničke pravne stečevine Europske Unije, tzv. *acquis communautaire* – a koji se u ovom kontekstu može razumjeti i kao katalog prava i obveza što ih sa sobom donosi Europski sustav zajedničkih vrijednosti – samo je jednostavniji dio hrvatskoga integracijskog procesa. Pravi izazov je primjena novih pravila i normi u svakodnevnom životu zajednice. Postojanje takvoga pisanog “pravilnika”, koji kroz trideset i jedno poglavlje propisuje što i kako treba činiti kako bi se zadovoljilo visoke europske standarde, daje nam gotovo čvrste naznake kako u Europskoj Uniji postoji dovršen i koherentan sustav zajedničkih vrijednosti, koje se s izvjesnim, ali dostižnim naporom mogu postići i kao takve primijeniti i unutar nacionalnih okvira država članica Europske Unije. To, međutim, po mnogo čemu, ipak nije tako. Integracija Europe se jednakomjerno odvija u zemljama kandidatkinjama za članstvo u Europskoj Uniji kao i u zemljama koje su već njezine članice, uključujući i zemlje osnivače – Italiju, Francusku, Njemačku, Belgiju, Nizozemsku i Luksemburg. Kako taj proces napreduje, tako se mijenja i referentni okvir vrijednosti na koji se dosadašnji kreatori toga procesa pozivaju, u namjeri pridobivanja potpore za nastavak ujedinjenja, pokušavajući obuhvatiti sve veći opseg interesa, dakako, ne samo teritorijalno. U pitanju je doista praktički cijela Europa, sa svim svojim sadržajima, što razinu te tematike čini multieksponencijalnom.

Ovim radom želi se razmotriti postojanje raskoraka između dosad proklamiranoga sustava zajedničkih vrijednosti u Europskoj Uniji i dosadašnje realizacije tih vrijednosti u stvarnosti, a potom i preispitati moguće uzroke tog fenomena te potencijalne posljedice.

Temeljne vrijednosti Europske Unije

Sada već davne 1963. godine Robert Schuman, francuski ministar vanjskih poslova, u svojoj znamenitoj knjizi *Za Europu* piše: “Devetoga svibnja 1950. godine francuska je vlada u svojoj svečanoj deklaraciji izabrala Europu. ... Europu oslobođenu bratoubilačkih i sterilnih borbi, koja se kretala putem zajedništva, zalogu napretka, sigurnosti i mira.” (Schuman, 2000.: 4). Iz tog navoda, koji po svom predmetu i sadržaju nije usamljen, jasno se može razaznati ratno iskustvo i poslijeratna trajna i goruća želja i usmjerenje da se neki budući ponovni rat u Europi izbjegne po svaku cijenu. Strah od moguće nove utrke u naoružanju izazvane, između ostalog, i hladnoratovskim prilikama te blokovskom podjelom svijeta, a koji su pridonijeli stvaranju potrebe za zajedništvom među državama Europe, temelj je na kojem su nastale tri Europske zajednice (1951. godine stvorena je *European Coal and Steel Community* – ECSC, a 1957. godine su stvoreni *European Economic Community* – EEC i *European Atomic Energy Community* – EURATOM).

Razvojem suradnje na svim tim područjima dolazi do širenja zajedničkih interesa, što je izravno rezultiralo i usvajanjem novih vrijednosti oko kojih se stvaralo novo europsko jedinstvo. Tako su se zajedničke europske politike, sa sve čvršćom vizurom zajedništva, počele baviti svim relevantnim sferama društvenog života unutar onoga što će kasnije postati Europska Unija, od kojih su najviše eksponirane:

- stvaranje europskog područja mira i stabilnosti
- ekonomsko povezivanje (stvaranje zajedničkoga otvorenog tržišta, jedinstvene carinske i monetarne unije)
- zaštita okoliša
- vanjska politika, zajednička sigurnost i obrana
- razvoj europskog identiteta
- uspostava i razvijanje područja “4 sloboda” – slobodni protok ljudi, kapitala, roba i usluga
- suradnja u području pravosuđa i unutarnjih poslova
- stvaranje novoga pravnog poretka
- stvaranje političke unije.

Svi ovdje nabrojani, pa i brojni drugi segmenti ljudskoga djelovanja imaju zajedničke karakteristike, nad kojima Europska Unija, kroz svoje institucije, želi imati glavnu riječ. Te zajedničke vizije koje se nastoje realizirati u ujedinjenoj Europi smatram njezinim temeljnim vrijednostima. Iz zajedničkih vrijednosti Europe, vremenom i marom nastaju temeljna načela Europske Unije. Ponajprije su to: *poštovanje prava čovjeka i građanina; očuvanje zdrave životne okoline; stvaranje novoga poretka slobode, zaštite i sigurnosti; poštovanje kulturne raznolikosti; suradnja na svim područjima između jednakopravnih nacija – država članica Europske Unije; slobodno izražavanje misli te stvaranje svih nužnih preduvjeta za dokidanje svih oblika diskriminacije (prema spolnoj, nacionalnoj, konfesionalnoj, socijalnoj i drugim osnovama)*. Društveni sustav koji bi sve te postavljene ciljeve mogao i realizirati u samoj svojoj biti bio bi politički ideal. Živjeti u takvoj zajednici značilo bi ispunjenje Kantove vizije da je moguće uskladiti potpuni razvoj osobne slobode koja je istodobno (nesmetano?) ograničena tuđim slobodama. Immanuel Kant je definiciju slobode svakog čovjeka kao člana društva, izrazio na sljedeći način: “Slobodu čovjeka kojom se može formulirati načelo konstituiranja zajednice izražavam u formuli: nitko me ne može prisiliti da na njegov način budem sretan (onako kako on zamišlja dobrobit drugih ljudi), jer svatko sreću smije tražiti na putu koji se njemu samome čini dobrim, samo ako pritom ne nanosi štetu slobodi drugih da teže nekoj sličnoj svrsi, koja može postojati zajedno sa svačijom slobodom prema mogućemu općem zakonu.” (Kant, 2000.: 75). Rekao bih da svako ograničavanje slo-

bode sa sobom nužno donosi potiranje biti slobode same. Unatoč tome, nemogućnost realizacije takve opcije, a da ona ipak postoji, u ideji, ali i u pokušaju realizacije, nije novina.

Već je i veliki Platon u vrijeme Stare Grčke pokušao osmisliti model društvenog života i državnog uređenja koji bi, kroz poštovanje temeljnih vrijednosti za čovjeka kao utopijskih kategorija, služio sretnom građaninu. U nemogućnosti da svoju ideju realizira, od nje je odustao (kao i od Sokratovskih načela na kojima je počivala) priklonivši se pritom dijametralno oprečnim opcijama, u kojima je u konačnici vidio čovjeka kao poslušnika u odnosu na državom propisane zakone. Znakovita i upitna zato postaje efikasnost namjere da se upravo sve većom društvenom regulativom, u svim sferama društvenog života, pokušava ostvariti spomenuta, u svojoj biti, idealistička budućnost Europske Unije.

Prvi Europski ustav, koji je trenutačno u fazi ratifikacije i za koji postoji ozbiljna bojazan da ne će biti potvrđen u svim zemljama članicama Europske Unije, te će zbog nemogućnosti njegova jednoglasnog donošenja, vjerojatno biti izmjenjivan, u svome prvom djelu, u kojem se definiraju temeljni ciljevi Unije, donosi upravo sliku kojom oertava kako bi europsko društvo u nastajanju trebalo izgledati. U maniri europske transparentnosti svi ustavom zacrtani europski ideali supsumirani su u predstavljeni moto Europske Unije koji glasi: “Ujedinjeni u različitostima.” (*Draft Treaty Establishing the Constitution for Europe*, 2003.: 263). Ako prihvatimo stajalište da nas naše razlike mogu povezati umjesto da nas razdvajaju, to doista može biti temelj suživota, tj. upravo one praktične vrijednosti koja je prečesto u europskoj povijesti bila toliko malo vidljiva ili na djelu. Iako je europsku prošlost lako prikazati kroz kontinuirane sukobe koji su se događali među narodima na njezinu tlu, ona nam istodobno zorno prikazuje, i to upravo na vlastitom primjeru, kako je moguće živjeti i u miru i upravo na sjecištu različitih kultura i civilizacija. Povjesničar J. M. Roberts u svojoj knjizi *Povijest Europe* podsjeća da se: “... Europa neprestano stvara, da je uvijek reformanda.” (Roberts, 2002.: 676). Prema tako izraženom stajalištu izgleda kako je europski povijesni usud da ona bude mjesto susreta različitosti, a na mudrosti je njezinih žitelja da tu jedinstvenu priliku iskoriste najbolje što umiju. Razvojem trgovine i otkrivanjem Novoga svijeta krajem 15. stoljeća, ovaj svijet, pa i Europa u njemu, počeo se ubrzano i znatno reformirati. Postupno, kao i inače u povijesti, neka su nova mjesta postala centrima moći i trgovine, a dotadašnji europski sjaj u novim okolnostima trebalo je zamijeniti novim dostignućima. Moguće je pretpostaviti da su upravo prethodno spomenute opće ljudske temeljne vrijednosti, koje se danas proklamiraju kao temeljne vrijednosti novonastajućega društvenog poretka u Europskoj Uniji, europski iskorak u odnosu na ostatak svijeta. Jer tko ne bi volio živjeti u zajednici koja kao svoj postulat na prvo mjesto stavlja slobodu. I to ne samo slobodu za one koji imaju kapital, nego i za one nemoćne za koje će se novi europski

poredak pobrinuti da također žive život dostojan čovjeka, i to kroz sustav države blagostanja (*welfare state*). Europskim je ustavom također naznačena obveza poštovanja temeljnih načela solidarnosti i supsidijarnosti koji bi oboje imali pridonijeti razvoju skrbi za one kojima je potrebna pomoć kako bi legitimno imali, pa i realizirali svoja ljudska i socijalna prava. Peter Häberle, istaknuti sveučilišni profesor javnog prava, filozofije prava i crkvenog prava na Sveučilištu u Bayreuthu, u svojoj knjizi *Ustavna država*, tvrdi: "... (sam) ustav jest kultura, s brojnim slojevima i diferencijacijama. U njega (ustav) ulaze kulturna iskustva naroda, s njegova se tla hrane kulturna nada-nja sve do konkretnih utopija ... Pojedino ustavno načelo proizlazi iz najdu-bljih slojeva kulturnog konteksta." (Häberle, 2002.: 232). Ako prihvatimo Häberleovo stajalište da se ustav može i treba promatrati kao kulturološko pitanje (ustav kao kultura), onda u slučaju poveznice Europe i njezina ustava mogu ustvrditi da postoji dvosmjerna povezanost: s jedne strane, nastojanje da se konceptualizira i operacionalizira moguća zajednička europska kultura, što je proizvelo stvaranje temeljnog dokumenta, ustava, a kojim se verificira postojeća kultura i kojim se osigurava postojanje te kulture u budućnosti, sve dok se primjenjuje i postoji sam ustav; s druge strane, europski ustav ima zadaću stvaranja nove europske kulture koja će svoj temelj i norme pronalaziti upravo u tekstu ustava. Iz te aporije o tome tko koga prije određuje – ustav kulturu ili kultura ustav – nije moguće u ovom trenutku dobiti jednoznačan odgovor. U biti to je ista dvojba kao kod pitanja kreiraju li pojedinci ono što nazivamo društvom ili društvo, svojom nezaustavljivom silom socijalizacije, kreira pojedinca. Moguće je, dakako, da je u konačnici riječ o paralelnim procesima s istodobnim utjecajem u obama smjerovima. Poznati njemački sociolog i filozof Jürgen Habermas u svom tekstu *Why Europe Needs A Constitution* kaže: "U socijalnoj dimenziji moderna je Europa razvila institucionalne dogovore za produktivno rješavanje intelektualnih, socijalnih i političkih sukoba." (Habermas, 2001.). Na tragu tog promišljanja donošenje Europskog Ustava bio bi vrhunac dosadašnjih europskih integracijskih procesa, a tim bi se činom potvrdilo tako željeno europsko zajedništvo. U vezi s pitanjima o razrješenju međunarodnih sukoba i utjecaju što na pozitivni ishod može imati kultura, posve suprotno stajalište zauzima Samuel P. Huntington: u svojoj knjizi *Sukob civilizacija* on izražava stajalište da će izvor budućih ratova biti upravo razlike među kulturama, a ratovi će se voditi na mjestima gdje se te različite kulture susreću.¹ Huntington doslovno kaže: "Moja hipoteza glasi: fundamentalni izvor sukoba u novome svijetu neće biti primarno ideološki niti primarno ekonomski. Velike podjele među čovječanstvom i dominirajući izvor sukoba bit će kulturne naravi." (Hunt-

¹ Izraz *susret kultura*, tj. *civilizacija* kod Huntingtona je znakovito izražen već u samom naslovu njegove knjige (*The Clash of Civilisations*). Naime, on taj susret doživljava kao sudar civilizacija (*clash of civilisations*), ali čak i to s krajnje negativističkim pristupom, pa otud i naš prijevod te knjige kao *Sukob civilizacija*.

ington, 1993.:18). To bi značilo da Huntingtonova teza, u duhu ustavnog prava prema Häberleu, nagovještava u budućnosti suočenje sa sukobom suprotstavljenih prava kultura, a koja su izražena u različitim ustavima.

Usporedimo li koncept otvorenog društva austrijskoga filozofa Karla Poppera s načelnim stajalištima koja se mogu iščitati iz temeljnih ugovora Europske Unije (Rimski ugovor iz 1951., Jedinstveni europski akt iz 1986., Ugovor iz Maastrichta iz 1992., Ugovor iz Amsterdama iz 1997.) kao i iz gotovo svih ostalih pravnih dokumenata Unije, možemo zaključiti kako su obje vizije europske budućnosti vrlo slične, pa i više od toga. Gotovo da ne postoji element koji bi proizišao iz svjetonazora otvorenog društva, a koji bi ujedinjenoj Europi bio stran ili neprihvatljiv. Popper navodi da su: “Individualizam, antitotalitarizam, vjera u razum i ljubav prema slobodi temeljne vrijednosti za koje se zalažu prijatelji otvorenog društva, dok se protiv toga bore njegovi neprijatelji.” (Popper, 1993.: 257). U ime zajedničkog sustava vrijednosti Europska Unija je dugi niz godina kočila priključenja pojedinih zemalja Uniji, a čini to još uvijek, jer je smatrala da određeni civilizacijski i politički dosezi moraju biti propagirani i održavani. Primjerice, Španjolska je mogla pristupiti Uniji tek kad je s vlasti otišao general i diktator Francisco Franco, Grčka je primljena u Uniju 1981. godine, tek nakon pada vojne hunte, a Portugal je mogao pristupiti Uniji tek kad je s vlasti otišao diktator António de Oliveira Salazar. Ti se primjeri često navode kao dokaz da Europska Unija nije samo zajednica interesa, nego da presudnu ulogu u odluci tko može biti njezin član, a tko ne, ima činjenica poštovanja ili nepoštovanja prethodno spomenutih zajedničkih europskih vrednota. Onima koji nisu spremni sudjelovati u izgradnji tih vrijednosti, Europska Unija jasno pokazuje da nisu poželjni sudjelovati u blagodatima sloboda na kojima se Unija temelji. Bitan činitelj jedinstva Europske Unije kao nadnacionalne zajednice ravnopravnih sudionika stvara činjenica da se sve ključne odluke uglavnom donose konsenzusom među svim državama članicama. Moguća neučinkovitost, tj. potrebno dulje razdoblje da se neka odluka donese i provede u djelo, smatra se nužnom cijenom demokracije jer, kako se predmnijeva, demokracija podrazumijeva poštovanje procedure.

Europska politička praksa

Tijek europskoga integracijskog postupka, od svoga nukleusa pa do pretpostavljene pune realizacije, može se prikazati na sljedeći način:

SUSTAV NACIONALNIH DRŽAVA POVEZANIH TRŽIŠTEM ⇒ PREFERENCIJALNI TRGOVINSKI SPORAZUMI ⇒ SLOBODNE TRGOVINSKE ZONE ⇒ CARINSKA UNIJA ⇒ ZAJEDNIČKO TRŽIŠTE ⇒ MONETARNA UNIJA ⇒ POLITIČKA UNIJA (Altwater, 1999.: 371)

Dosad se u razvoju europskoga integracijskog postupka došlo do stvaranja monetarne unije uspostavom zajedničke valutne zone. Kako se može vidjeti iz prethodne sheme, tako predstavljeni integracijski niz gotovo se posve oslanja na ekonomsku integraciju. Zadnji stadij, tj. politička unija, samo posredno može označivati sve ostale aspekte europske integracije i to samo pod uvjetom prihvaćanja stajališta da se politika bavi svime (bez obzira na to bavimo li se mi politikom). U tom kontekstu kulturološka, pravna, znanstvena, socijalna integracija i svi ostali integracijski aspekti sadržani su u zadnjem stupnju ujedinjavanja – političkoj uniji. Ako krenemo od pretpostavke da Europsku Uniju, tj. njezine temelje, čini zajednički sustav izgrađenih vrijednosti, koji je istodobno i ključni integrativni faktor Unije, početak integracijskog procesa, pa ni njegov puni ili gotovo finalni razvoj, ne bi mogao biti sadržan samo u sustavu nacionalnih država povezanih tržištem. Jer tržište samo po sebi nije savršeni regulator, kako je to smatrao britanski ekonomist Adam Smith. U praksi se pokazalo netočnim vjerovanje da su financijska tržišta samoregulirajuća. Zbog učestalih eksczesnih situacija na slobodnom tržištu, a koja se, da je slobodno tržište idealna mjera napretka, ne bi mogle dogoditi, možemo zaključiti da nas nije samo *laissez-faire* u prošlom stoljeću doveo do praga zlatnog doba kapitalizma. Naime, Sjedinjene Američke Države, zemlja koja je sinonim za kapitalistički sustav društvenog uređenja, u vremenu krize vlastite ekonomije pribjegli je metodi državnog intervencionizma – što je u suprotnosti s konceptom nemiješanja u tržišni mehanizam – i to nadgledanom devalvacijom vlastite valute i pokretanjem masovnih javnih radova. Devalvaciju svoje valute Sjedinjene Američke Države koriste i sada kako bi što bezbolnije nadvladali trošak rata u Iraku i kako bi održali svoju konkurentnost na svjetskoj razini.

U želji da postane najvažnijim svjetskim proizvođačem novostvorene vrijednosti, Europska Unija je često u svojoj praksi pribjegavala kršenju svojih temeljnih postulata, koji samo na prvi pogled izgledaju sporednima u odnosu na ovaj postavljeni cilj. Kako je u modernom i razvijenom zapadnom svijetu profit mjera uspjeha, ta se mjera pokazala ključnim čimbenikom usmjerivanja europskih politika. Tako se umjesto proklamiranoga europskog zajedništva počelo mjeriti čiji je veći financijski ulog u zajedništvo. Zajedništvo očito ima svoju cijenu, što se najbolje moglo vidjeti kad je oduševljenje zbog ujedinjenja Njemačke zamijenila ljutnja, pa i nesnošljivost prema manje razvijenima, koji traže mogućnost da sebi, u skladu s proklamiranim vrijednostima koje bi trebale vrijediti za sve građane Europe, povećaju standard i izgrade infrastrukturu, kako bi se što prije mogli sami za sebe valjano skrbiti. Proširenje Europske Unije za deset novih članica u svibnju 2004. godine bio je veliki potez ne samo za zemlje koje su napustile komunistički blok i odlučile se iskušati u tržišnoj ekonomiji, nego i za samu Uniju. Širenje zajedničkog tržišta omogućilo je plasman roba iz Europske Unije u zemlje koje su do vremena tranzicije bile uglavnom usmjerene na veliku rusku inte-

resnu zonu. No, da se europska integracija primarno temelji na postojanju ekonomskoga, a ne političkog i/ili vrijednosnog interesa, izravno dokazuje valjanost u ovom radu prikazane sheme integracije na europskom tlu. Ekonomska je zajednica u svojoj biti znatno promjenjivija i kratkotrajnija od zajednice vrijednosti. Stoga, kad Europska Unija sebe promovira u odnosu na ostali svijet, postoji osnova, čak i ekonomska, da se zajednički interes nazove pravim imenom. Zajednički ekonomski interes može biti, a često i jest, stvarni, čvrsti, integrativni čimbenik i kao takav u realnom globalizirajućem svijetu ima visoku vrijednost. Posve je sigurno da je gospodarska snaga ujedinjene Europe doista veća u odnosu na svjetsku konkurenciju, ponajprije u odnosu na Sjedinjene Američke Države, Japan, Kinu i Indiju, nego što bi to bilo da na svjetsko tržište svoje proizvode plasiraju svaka nacionalna zemlja članica Europske Unije zasebno, poput Francuske, Njemačke, Velike Britanije i drugih. Tako koncipirano jedinstvo, Europi je po prvi put u njezinoj povijesti omogućilo kontinuirano razdoblje mira od pola stoljeća, što je vrijednost po sebi. Promjene se u svijetu, međutim, događaju sve brže², ali se i ekonomski interesi znatno mijenjaju.³ Ako ćemo ekonomski interes smatrati temeljem europskog jedinstva, tada u promijenjenim ekonomskim okolnostima, koje realno možemo očekivati sve brže, također možemo očekivati da će se promijeniti i slika same Europe i Europske Unije. Na žalost, ne postoji jamstvo da će buduće promjene, koje će svakako uslijediti, još uvijek ići na ruku europskom jedinstvu. U potrazi za vlastitom nišom na svjetskom tržištu, odnosno tražeći vlastiti *modus vivendi* pojedinih europskih ekonomija, moguće je zamisliti i scenarije u kojima bi se gospodarski interesi pojedinih zemalja članica Europske Unije mogli naći u izravnoj opreci. U tim se okolnostima gospodarski interes kao integrativni čimbenik može naći u ozbiljnoj krizi, a posljedice za Europsku Uniju mogu biti: od onih pozitivnih i željno očekivanih kao što je uspješno razrješenje situacije i postignuti dogovor, pa sve do posve negativnih, a možda za mnoge i posve neočekivanih, tj. do krize europskih institucija i okrivljavanja drugih za vlastite neuspjehe, s pripadnom paletom reakcija i akcija.

Europska Unija dosad nije mogla, ili nije znala, vrijednosti izvan gospodarskog interesa pretvoriti u svoju stvarnost, osim na deklarativnoj razini. Kao što je već rečeno, europski ustav, kao i cijeli niz drugih dokumenata koje su europski čelnici donijeli kako bi naglasili europsko jedinstvo, potvr-

² Prema procjenama, ukupno se svjetsko znanje udvostručuje svakih sedam godina i se taj trend sve više ubrzava, tj. sve manje vremena treba da bi se steklo sve više posve novih znanja. Zvuči gotovo nevjerovatno to da prije tridesetak godina Internet (kao mreža svih mreža) uopće nije postojao, a danas nam je život bez njega gotovo nezamisliv.

³ Da je ubrzana promjena stanje s kojim se suočavaju svi subjekti na svjetskom tržištu, pokazuje i podatak da jedan od najpoznatijih izvoznih proizvoda Sjedinjenih Američkih Država, njihove Levi's traperice više nemaju ni jedan pogon za proizvodnju u samim Sjedinjenim Američkim Državama, nego su svi premješteni u zemlje s Istoka.

đuje namjeru poštovanja prava ljudi i građana u europskom prostoru slobode. Koliko je to realizirano, razmotrit ću na sljedećim pokazateljima:

a) *Rat na prostoru bivše Jugoslavije* za tadašnju Europsku zajednicu, koja je 1992. godine Ugovorom iz Maastrichta prerasla u Europsku Uniju, potencijalno je bio plodno tlo za preispitivanje, odnosno inauguriranje nužnosti jasnog određenja temeljne vrijednosti za koju se Europska Unija zalaže, a to je održanje mira na prostorima Europe. O miru kao osnovnom cilju zajednice europskih naroda nadahnuto su sredinom prošloga stoljeća govorili svi oni koje povijest poznaje kao utemeljitelje ideje o ujedinjenoj Europi i kao osnivače triju europskih zajednica – ponajprije Winston Churchill, Jean Monnet, Robert Shuman, ali i mnogi drugi. Iako zemlje bivše Jugoslavije u trenutku izbijanja rata nisu bile dijelom Europskih zajednica, pa čak ni kandidati za članstvo u njima (iako je Jugoslavija imala poseban trgovinski režim sa Zajednicama, pa i neke povlastice), nespремnost i licitacija vremenom da se oružani sukob što prije zaustavi, i to tako da se spriječi vojno razaranje gradova u Hrvatskoj i Bosni, a onda i u Makedoniji i na Kosovu, pokazali su da tadašnja Europa svoje temeljne vrijednosti nije mogla provesti u djelo. Zato ocjena koju daje politolog Anđelko Milardović u svojoj knjizi *Poraz Europe* da je: "... poraz Europe evidentan u slučaju balkanske krize, sa svim svojim paradoksima jednog doba." (Milardović, 1998.: 131) može svoje utemeljenje naći u stvarnim akcijama koje je Europska zajednica poduzimala u tom razdoblju. Europski promatrači koje je poslala Europska zajednica, kako bi nadgledali provođenje dogovorenih primirja, nisu zaustavili krvavi pohod na Republiku Hrvatsku, nego je to provedeno tek nakon više godina i to prvom vojnom akcijom NATO-a na području izvan njezinih članica, tj. u Bosni, a onda na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije. Čak je i ta akcija primarno izvedena pod vodstvom Sjedinjenih Američkih Država, a ne pod vodstvom zemalja Europske Unije. NATO je svoju akciju pravdao činjenicom što su bili pozvani od ugroženih naroda s prostora bivše Jugoslavije da pomognu u suzbijanju vojne sile nekada zajedničke vojske Jugoslavenske narodne armije, koja se tada okrenula upravo protiv tog naroda. Takvi zahtjevi su, dakako, slani i u Europu, ali je akcija izostala. Europske zemlje nisu bile spremne zauzeti jedinstveno stajalište o pitanju rata na prostoru bivše Jugoslavije, pa je tako mir u Europi, kao temeljna vrijednost, ostao samo mrtvo slovo na papiru. Zbog izravne odgovornosti što nizozemski bataljun zaštitnih snaga UN-a (UNPROFOR) nije spriječio, tj. izravno je dopustio da se u tzv. zaštićenoj zoni Srebrenice i njezine okolice dogodi stravičan zločin, u kojem je ubijeno više tisuća bosanskih muslimana, nizozemska je koalicijska vlada premijera Wima Koka 2002. godine bila primorana podnijeti kolektivnu ostavku.

b) *Rat u Iraku* i odnos koji su prema tom međunarodnom problemu zauzele pojedine države članice Europske Unije još je više pokazao nepostojanje zajedničke vanjske politike Europske Unije, ali i različito tumačenje me-

đunarodnoga prava. Stanje u kojem neke zemlje članice Europske Unije daju vojnu i političku potporu Sjedinjenim Američkim Državama za invaziju na Irak (Velika Britanija, Španjolska, Italija, Poljska, Nizozemska ...), dok se druge članice tomu oštro protive (Francuska, Njemačka ...) nagovješćuje da postoji ozbiljno neslaganje oko temeljnoga pitanja može li Europska Unija prema svjetskim temama i izazovima nastupiti kao jedinstveno područje interesa. Ako to nije moguće, što se zorno moglo vidjeti u slučaju razdora oko pitanja kako se ponijeti prema krizi u Iraku, teško je zamisliti kako se može realizirati, primjerice, ustavom predviđena institucija ministra vanjskih poslova Europske Unije. Osoba na toj funkciji morala bi imati i zastupati jasno određeno europsko stajalište o međunarodnim pitanjima i interesima Europske Unije kao cjeline. Ako toga ne bi bilo, a povijest nas uči da se konsenzualni dogovor nije mogao postići ni onda kad je Europska Unija imala samo petnaest članica (sada ih je dvadeset i pet pa je utoliko teže), pitanje je čije će to interese ministar vanjskih poslova Europske Unije moći zastupati i koga će zapravo on predstavljati. To nisu samo poteškoće koje nastaju na putu samoodređenja Europske Unije u odnosu na ostatak svijeta, nego se stajališta koja se zauzimaju prema pitanju nadnacionalne koordinacije vanjske politike nužno i izravno reflektiraju i na unutarnje političke prilike same Europske Unije. I vanjska politika i politika obrane, koji zajedno čine drugi stup zamišljenoga europskog hrama, iako se nalaze u procesu integracije, ne mogu ili ne bi smjeli biti izvori razdora, nego upravo suprotno, mjesto susreta zajedničkih interesa.⁴ Sve dok nije tako, Europska Unija očito nije u stanju domisliti svoju ulogu u svijetu.

c) *Odnos prema pitanju primanja Turske u punopravno članstvo u Europskoj Uniji* pokazuje da postoje posve suprotstavljene vizije o tome što je Europa i čija je to zapravo zajednica. Turska ima apsolutno najdulji staž čekanja na punopravno članstvo u Europskoj Uniji (Sporazum o pridruživanju s tadašnjom Europskom Zajednicom Turska je potpisala u rujnu 1963. godine – Ankarski sporazum, dok je zahtjev za punopravno članstvo podnijela 14. travnja 1987. godine), ali čak i u dogovoru za početak pregovora s Europskom Unijom, koji su zakazani za listopad 2005. godine, stoji odredba kojom se napominje da krajnji ishod tih pregovora ne mora značiti njezino punopravno članstvo. Zbog očitih mjera predostrožnosti, kojima se Europska Unija čak i formalno štiti od mogućnosti da Turska jednoga dana uđe u Uniju, sve glasnijima postaju oni koji sumnjaju i u samu namjeru da je Europa voljna otvoriti svoja vrata toj čak i geografski dijelom europskoj zemlji. Kao službeni razlozi dosadašnjeg neprihvatanja Turske u europsku obitelj naroda navodi se njezino nepoštovanje temeljnih ljudskih prava, koja se,

⁴ Prvi stup europskoga hrama čine politike obuhvaćene trima Europskim zajednicama (carinska unija, jedinstveno tržište, zajednička poljoprivredna politika, strukturalne politike, ekonomska i monetarna unija). Drugi je stup vanjska i sigurnosna politika. Treći stup obuhvaća suradnju u području pravosuđa i unutarnjih poslova.

kako je već opisano, smatraju temeljnim naslijeđem europske civilizacije. Po istom ključu po kojem svojedobno Europska Unija nije htjela prihvatiti Španjolsku, Portugal i Grčku, može se razumjeti i argument da Turska ne zadovoljava europske standarde zaštite prava svojih građana. U konačnici, europsko je diskrecijsko pravo da prihvati ili ne prihvati nekoga u svoje članstvo. U ovoj nas raspravi može zanimati pokušaj pronalazjenja u prvi mah prikrivenih razloga zašto se neku zemlju kandidatkinju prihvaća u Uniju, a drugu ne. U slučaju Turske, kao jedan od potencijalnih razloga može biti i taj što se Europa jednostavno boji Turske snage, kao zemlje koja bi u Uniji bila najmnogoljudnija, odmah poslije Njemačke (Turska ima otprilike 71 milijun stanovnika). Osim toga, Turska bi zbog svoje površine od 779,452 km² bila apsolutno najveća zemlja članica Unije. Kao dodatni razlog potencijalnoga europskog straha od Turske jest i činjenica što više od devedeset posto turskoga stanovništva čine muslimani, te bi se njezinim ulaskom u Europsku Uniju znatno izmijenila konfesionalna struktura ukupne populacije Europske Unije. Pojedine europske zemlje, poput Francuske, toliko se protive ulasku Turske u Uniju da su već najavile kako namjeravaju raspisati referendum u vezi s tim pitanjem. Drugim riječima, pokušava se na svaki način dobiti legalitet i legitimitet odluke o odbijanju Turske u Europskoj Uniji.

Europska politička praksa, dakle, pokazuje znatan odmak od proklamiranih vrijednosti za koje se zalaže. Upravo bi se takav zaključak mogao donijeti na temelju dosad prikazanih primjera.

Dok su prethodna tri prikazana slučaja primarno bila vezana uz vanjsko političku orijentaciju Europske Unije, ali su znakovito pokazala njezino unutarnje političko stanje, primjeri koji slijede i izravno se odnose na prilike u kojima su se našle unutarnje politike pojedinih članica Europske Unije.

d) *Zahtjev za izravno spominjanje kršćanskoga korijena, duha i tradicije Europe u Ustavu* jedan je od temeljnih zahtjeva upućenih Konvenciji o budućnosti Europe, a koja je imala zadaću predložiti tekst nacrtu prvoga europskog ustava. Taj je tekst sada u postupku ratifikacije. Također, tražilo se da se u Ustavu omogući izravno pozivanje na Boga, kao i to da se Ustavom odredi položaj i uloga katoličke crkve te vjerska prava u Europskoj Uniji. Od svih spomenutih zahtjeva u postojećoj verziji Europskog Ustava udovoljilo se samo ovom posljednjem zahtjevu, i to ne toliko zbog traženja službenog Vatikana da to postane tema za raspravu, koliko zbog činjenice što je pitanje vjere i slobodnog izražavanja konfesionalne pripadnosti jedno od temeljnih ljudskih prava. Tako europski ustav svojim člankom 51 prvoga dijela regulira status crkvi i nekonfesionalnih organizacija, potvrđujući stajalište da će Unija održavati otvoreni i ravnopravni dijalog sa svim crkvama i nekonfesionalnim organizacijama (*Draft Treaty Establishing the Constitution for Europe*, 2003.: 43). U Uniji se ipak povela rasprava, koja je ujedno pokazala i nesuglasnost među zemljama članicama Unije, o pitanju treba li u Ustavu

specificirati kršćanstvo. Glavna namjera zagovaratelja tih nastojanja bila je želja da se izravno naglasi važnost kršćanstva kroz povijest Europe, tražeći u njemu kulturni identitet Europljana. S druge strane iznesen je argument koji upozorava na to da bi, bez obzira na to što je važnost kršćanstva i njegov višestoljetni utjecaj u Europi neupitan, spominjanje samo jedne vjere u Ustavu s pravom moglo biti protumačeno kao favoriziranje te vjere u odnosu na sve druge. Kako je glavni cilj i namjera ovog Ustava bila upravo potvrditi ravnopravnost europskih Crkvi, taj zahtjev nije prihvaćen. Ista odluka o neprihvatanju zadesila je argumentaciju da bi se u Ustavu svakako trebalo spomenuti Boga, jer ga se smatra izvorištem svih čovjekovih težnji i stvoriteljem svega postojećeg. Kako je po svojoj definiciji Europska Unija sekularna zajednica, očito je primarna želja zakonodavca bila ponovna potvrda striktnoga pravnog i političkog razdvajanja crkvene od državne vlasti. Da se kojim slučajem popustilo pritisku crkvenih krugova i Vatikana, kao i pojedinih država članica (Portugala, Španjolske, Italije i Poljske) te da je prihvaćena ideja o spominjanju i naglašavanju kršćanstva u europskom ustavu, postavlja se pitanje kakve bi to posljedice imalo u kontekstu pristupanja Turske Uniji. Kako je poznat dosadašnji europski skepticizam prema Turskoj, a u kontekstu zahtjeva za kršćanskim određenjem u Ustavu, otvoreno se može razmatrati ne ponaša li se Europska Unija kao “kršćanski klub”.

e) *Francuski Zakon o zabrani nošenja feredže u državnim osnovnim i srednjim školama te u institucijama javne uprave* smatram najjasnijim prikazom nepoštovanja temeljnih prava i sloboda čovjeka, pa tako i kršenjem temeljnih vrijednosti Europske Unije. Taj zakon nalaže da se kazne sve osobe koje nose ženski rubac na glavi (simbol žena muslimanki). Sva tragičnost tog zakona vjerojatno proizlazi zbog posve pogrešnog shvaćanja toga što znači podupirati sekularnu državu. Sekularna država nipošto ne znači da građani pred institucijama države moraju skrivati svoju konfesionalnu pripadnost i identitet, nego upravo suprotno; to znači da država i njezine institucije ne će provoditi nikakav oblik diskriminacije u pitanju jasno izražene konfesionalne pripadnosti. Kako je francuskim ustavom zajamčeno pravo slobodnog izražavanja vlastite konfesije, taj je zakon protuustavan čak i na razini same francuske države. Međutim, to nije usamljen primjer u Europskoj Uniji. Tu je zabranu donijela i Republika Austrija, a Njemačka je odluku o možebitnoj zabrani ostavila svojim savezним pokrajinama; neke od njih tu su mogućnost i iskoristile, poput Bavarske, Baden Württenberga, Donje Saske i Saarlanda, a Sjeverna Rajna Vestsfalija glasovala je protiv te zabrane. Treba primijetiti i to da su Švicarska i Velika Britanija odlučile dopustiti nošenje feredže u svim prilikama. Argumentacija da je feredža zapravo simbol ženskoga ropstva te da je to razlog zbog kojega se ona morala ukinuti može biti opravdana samo u slučaju potpune zabrane nošenja feredže, kao što je to zakonom regulirala Turska još 1926. godine. Ako se u tom slučaju zabrana donosi samo za državne institucije, kao što su to učinile Francuska i

Austrija, postavlja se opravdano pitanje dopušta li država u privatnim odnosima ropski odnos između muškaraca i žena i to usred Europe.

U vezi s tim: ako je toliko teško usuglasiti stajališta na razini Europske Unije u očitim pitanjima kao što je poštovanje temeljnih ljudskih prava o slobodnom izražavanju konfesionalne pripadnosti, na područjima gdje postoje još složeniji, različiti, pa i suprotstavljeni interesi, potreba za umijećem komunikacije i iznalaženja pozicija koje se mogu smatrati zadovoljavajućim rješenjima može biti samo veća.

Mogući uzroci i posljedice raskoraka između temeljnih vrijednosti Europske Unije i njezine stvarnosti

Primjerima što su dosad opisani, u ovom se radu formira čvrsta i jasna argumentacija za tvrdnju da doista postoji široki raskorak između proklamiranih vrijednosti za koje se zalaže Europska Unija i realizacije tih vrijednosti u svakodnevnom životu ljudi koji participiraju u stvaranju svima prepoznatljive bolje europske budućnosti.

Uzroke postojanja raskoraka između željenoga i postojećega svijeta primarno vezane uz djelovanje Europske Unije ponajprije možda možemo tražiti u postojećoj zakulisnoj prezentaciji pravih ciljeva i interesa pojedinih pokretača integracijskog procesa u Europi, s jasnoćom ili bez jasnoće uvida u postojeće procese i o njihovim izravnim reperkusijama, a koja su potom iznenađenje – samo nekima, a možda i mnogima. Tzv. *American dream* je izvozni proizvod Sjedinjenih Američkih Država o kojem govori cijeli svijet, a on opisuje život u kojem je uspjeh teorijski i praktično dostižan za svakoga. Velika većina ljudi u Americi nije ostvarila svoj američki san, ali ih pokreće vjera u tu mogućnost. I Europa nastoji osmisliti svoj *European dream*, a svaki odmak u provođenju zacrtanih političkih ideala uzrokuje nova nepovjerenja da se ta vizija doista može ostvariti. Možda upravo zbog toga nastaju dvije velike skupine dijametralno suprotnih stajališta, čiji su nosioci okarakterizirani kao *eurofil* ili *euroskeptici*, a u pozadini njihovih opredjeljenja ponajprije stoji razina povjerenja može li se i koliko njihovo osobno i opće dobro ostvariti kroz tu i takvu Europu. Brojna istraživanja javnog mnijenja s tim u vezi, pa i ona od službenih institucija Europske Unije zaduženih za praćenje relevantnih stajališta (kao npr. Eurostat), potvrđuju da potpora integriranju Europe s vremena na vrijeme oscilira, što bi išlo u prilog tvrdnji da ljudi osjećaju i to da se nisu ostvarila njihova očekivanja. Razina ozbiljnosti primjera korištenih u ovom radu izražena je u funkciji prikaza znatnog odmaka Europske Unije od njezinih političkih ideala, prema kojoj se informaciji moguće odnositi na dva dijametralno oprečna načina:

- Europska Unija mogla bi pokretati niz takvih mjera i akcija kojima bi se kroz praksu, ponovno približavala svojim načelno postuliranim osnovnim vrijednostima ili
- da legislativom uredi postojeće stanje i preimenuje razlog svog postojanja u kojem političke i gospodarske elite (p)ostaju nosiocima integracijskih procesa Europske Unije.

Na općoj razini uzroke se opisanog stanja dosta izvjesno može tražiti i naći u činjenici što otkad je ljudi na svijetu postoji i razlika između željenog života i onoga koji se može ostvariti u postojećim životnim okolnostima. Te dvije vizije gotovo se nikad potpuno ne preklapaju, a ljudska bi povijest mogla biti protumačena kao trajni pokušaj smanjenja razlika između tih dviju predodžbi. U tom kontekstu Europska Unija može se, dakako, shvatiti kao sastavni dio tog aspekta čovjekove sudbine i prirodnog tijeka kulturno-povijesnog kontinuuma.

Zaključak

Europska Unija nepobitno se poziva na temeljne ljudske vrijednosti kao svoju ključnu sastavnicu. Time je na tragu ostvarenja tzv. europskog sna, koji bi u stvarnosti trebao donijeti zemljama članicama i njihovim žiteljima znatno više blagostanja i slobode od postojećega. Svi oni koji su se dosad zalagali za ujedinjenu Europu upravo su o tome promišljali, govorili, pisali i u tom smislu djelovali. Tako je i sada. Temeljne vrijednosti Europske Unije često su bile i u službi promicanja europskog zajedništva, koje se trebalo reflektirati u svim sferama ljudskoga života. Međutim, nije uvijek postojao konsenzus oko stajališta što su to zajedničke europske vrijednosti i koje je njihovo značenje za europsku praksu. Tijekom povijesti mijenjala su se i poimanja o tome, a izraz toga možemo zorno vidjeti i danas. Tako je, na primjer, još u znatnoj mjeri nejasno koje su važeće vrijednosti na temelju kojih se pristupa nekoj važnoj političkoj odluci na razini Europske Unije. Pa i više od toga: ne samo da često još uvijek postoji nejasnoća o vrijednostima na kojima se odluke temelje, nego i kad postoji zajednički dogovor o temeljnim vrijednostima, odluke koje se donose čine se upravo suprotnima od onih vrijednosti koje se proklamiraju.

Mogli bismo reći da evolucija integracije u Europi sa sobom donosi i evoluciju sustava zajedničkih vrijednosti. No, iz prikazanih je primjera vidljivo da je Europska Unija zajednica primarno ekonomskih interesa, a tek potom unija zajedničkih vrijednosti. To je kao činjenica, u globaliziranom svijetu trendovskih povezivanja, legitimna pozicija, koju svaka zemlja članica može slobodno odabirati, ali pod uvjetom tzv. informiranog pristanka. Zablude nastaju zbog privida da je u Europskoj Uniji, u njezinoj ideji i u

praksi, primaran sustav vrijednosti koji je u funkciji boljitka čovjeka, kao pojedinca i kao člana zajednice. Sama osnovna ideja da je najvažniji biznis, a ne čovjek, može biti dio političke pragme, pa je u tom slučaju politika u službi ekonomije, što je moguće i adekvatno imenovati i pravno regulirati. U drukčijoj opciji, cilj za Europsku Uniju i sve njezine sadašnje i buduće članice mogao bi biti povratak proklamiranim vrijednostima i njihova dosljedna, temeljita i sveobuhvatna provedba.

Literatura

- Altvater Elmar, 1999.: *Grenzen der Globalisierung*, Verlag Westfallische Dampfboot, Münster Draft Treaty Establishing the Constitution for Europe, 2003.: Luxemburg: Office for Official Publication of the European Communities
- Habermas, Jürgen, 2001.: Why Europe needs a Constitution?, *New Left Review* 11, September (internet izdanje: <http://www.newleftreview.net/NLR24501.shtml>)
- Huntington, Samuel, 1993.: *Sukob civilizacija*, Izvori, Zagreb
- Häberle, Peter, 2002.: *Ustavna država*, Politička misao, Zagreb
- Kant, Immanuel, 2000.: *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb
- Milardović, Anđelko, 1998.: *Poraz Europe*, Panliber, Osijek – Zagreb – Split
- Popper, Karl, 1993.: *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, BIGZ, Beograd
- Roberts, J. M., 2002.: *Povijest Europe*, AGM, Zagreb
- Schuman, Robert 2000.: *Za Europu*, Europski dom, Zagreb

Ivor Altaras Penda

*THE FUNDAMENTAL VALUES OF THE EUROPEAN
UNION – FROM UTOPIA TO REALITY*

Summary

In defining the main preconditions for successful coexistence in the emerging and constantly changing supranational European Union, the common fundamental values shared by the European population constitute one of the main factors of this integration. The present article strives to assess whether a consensus exists in the European Union with regard to the substance of these values and to examine whether these values are implemented also in the decisions taken every day at EU level. The author attempts to determine the causes of the assumed disparity between the political ideals proclaiming the desired social order and the European reality, and to envisage the consequences to which this situation may lead. The suggested conclusion is that the proclaimed fundamental values of the Union (still) do not find expression in the European reality and that they are (as yet) substituted by other, primarily economic, interests.

Key words: European Union, fundamental values, EU Constitution, European integration

Mailing address: Mrazovičeva 10, HR 10 000 Zagreb.

E-mail: ivor.altaras@zg.t-com.hr